

УДК 130.2

Бредун І. В.

ЄВРАЗІЙСТВО І ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Для сучасної України стоїть питання про цивілізаційний вибір: західний, який у наш час часто називають євроатлантичним, або євразійський. Євразійським можна назвати вибір Росії, яка значною мірою протиставляє себе Європі.

Ключові слова: *цивілізаційний вибір, євразійство, євроатлантичний вибір, євразійський вибір.*

Для современной Украины стоит вопрос цивилизационного выбора: западный, который в наше время часто называют евроатлантическим, или евразийский. Евразийским можно назвать выбор России, которая в значительной степени противопоставляет себя Европе.

Ключевые слова: *цивилизационный выбор, евразийство, евроатлантический выбор, евразийский выбор.*

Modern Ukraine faces the problem of civilised choice: Western which is now often called Euroatlantic or Euroasian. The choice of Russia, which mostly opposes itself to Europe, can be called, Euroasian.

The keywords: *civilised choice, Eurasiasm, Euroatlantic choice, Euroasian choice.*

Предметом дослідження цієї статті є філософсько-антропологічні обґрунтування цивілізаційного вибору сучасної України. Метою роботи є визначення евристичного потенціалу філософсько-антропологічних обґрунтувань можливостей цивілізаційного вибору. Філософсько-антропологічні визначення шляхів можливого цивілізаційного вибору сучасної України передбачають необхідність осмислення їх історико-культурного підґрунтя, а також сприяють процесам соціокультурної ідентифікації української держави та нації. В таких умовах філософсько-культурологічні рефлексії щодо ситуації цивілізаційного вибору постають актуальними і навіть життєво необхідними.

Питання, пов'язані з існуванням окремої євразійської цивілізації, розглядалися дуже багатьма дослідниками. Крім послідовників концепції євразійства початку ХХ століття, твори яких уже можуть в наш час вважатися своєрідною класикою, можна згадати, наприклад, «Феномен націй» В. Х. Болотокова і А. М. Кумикова [2]. Однак в усіх випадках існування євразійської цивілізації ніяк не співвідноситься з цивілізаційним вибором сучасної України.

Для сучасної України в наш час гостро стоїть питання про цивілізаційний вибір. Перед українською державою постають три основні можливості подальшого цивілізаційного вибору.

Перший із них можна позначити як вибір західний. У наш час його часто називають євроатлантичним вибором. Мова йде про зближення в тих чи інших формах з країнами європейської цивілізації, послідовне входження до європейського культурного простору. Другий можна позначити як вибір євразійський. Цим шляхом

розвивається Росія, яка значною мірою протиставляє себе Європі. Третій шлях можливий лише теоретично – ні Європа, ні Євразія.

Для того щоб Україна найближчим часом могла свідомо визначитися з майбутнім цивілізаційним вибором, потрібні ґрунтовні дослідження вказаних цивілізацій і неупереджене порівняння з ними української культури.

Потрібно підкреслити, що в роки радянської влади офіційною ідеологією розвитку російської держави, як і всього Радянського Союзу, вважався західний вибір, який був запропонований свого часу царем Петром Першим.

Однак аналіз особливостей історико-культурної еволюції російської цивілізації минулих століть достатньо переконливо свідчить про те, що цей шлях європеїзації ніколи не був прийнятий всією Росією, і тому Росія ніколи так і не стала справжньою Європою.

У наш час Росія також стоїть перед вибором: або йти своїм особливим власним шляхом, або йти тим шляхом, що був запропонований Петром Першим та іншими «західниками». Судячи з наявної інформації, можна зробити висновок, що більше існує можливості, щоб Росія продовжувала йти своїм власним шляхом.

Для того щоб зрозуміти, що саме в Росії розуміють, що таке власний, неєвропейський шлях розвитку, потрібно звернутись до неупередженого аналізу минулого російської цивілізації до Петра Першого. Крім того, потрібно звернутися до тих концепцій, автори яких вважали це минуле найбільш нормальним станом російської цивілізації, тобто до слов'янофільських і євразійських концепцій. Для цього потрібно зрозуміти внутрішню логіку цих концепцій.

Євразійська проблема займає особливе місце серед найбільш відомих проблем культурології та філософії культури. Однак про дослідженість європейської культури на сьогодні можна говорити тільки в певних межах.

Це стосується, зокрема, питання про співвідношення євразійської та європейської цивілізацій. Більше того, саме питання про співвідношення євразійської та європейської цивілізацій фактично належить до найменш досліджених. Тим більше, що це питання завжди було надто ідеологізованим.

Очевидно, що це питання не належить до дуже простих. Існування євразійської цивілізації довгий час із цілком зрозумілих ідеологічних міркувань не хотіли визнавати радянські дослідники. Зрозуміло, що таке дуже негативне ставлення поширювалось також на питання про суттєві відмінності євразійської цивілізації від цивілізації європейської.

Концепція євразійства як окремої цивілізації в тому значенні, як термін «Євразія» використовується в наш час, зокрема цей термін використовується також і в різних галузях суспільствознавства, має порівняно недавню історію. Ця концепція в буквальному її значенні виникла в Російській імперії тільки в другій половині XIX – на початку XX століття.

Однак, незважаючи на достатньо пізнє виникнення самого поняття євразійства, ця концепція загалом мала в Росії XIX століття своїх безпосередніх попередників. Зокрема попередниками цієї концепції можна вважати деяких із відомих російських слов'янофілів, учення яких сформувалось в основному ще на початку XIX століття. В

усякому разі, міркування деяких із російських слов'янофілів багато в чому нагадували пізніші міркування прихильників євразійства.

Саме російські слов'янофіли XIX століття можуть вважатись першими, хто звернув увагу на основні, визначальні особливості російського менталітету. І хоч потім неодноразово існування цих рис національного характеру у росіян опоненти російських слов'янофілів намагались заперечувати із зовсім різних, іноді навіть прямо протилежних позицій, оскільки це надто відрізняло росіян від справжніх європейців, потрібно все ж таки визнати, що історія загалом підтверджує справедливість міркувань російських слов'янофілів про існування деяких корінних відмінностей Росії від Європи.

Особливо в контексті цього наукового дослідження потрібно згадати про міркування відомого російського історика-слов'янофіла XIX століття Миколи Данилевського, якого в країнах, які виникли на території колишнього Радянського Союзу, іноді називають попередником Освальда Шпенглера.

Микола Данилевський був одним із тих, хто в умовах XIX століття по-справжньому протиставляв Росію Європі. Саме в цьому, а не в теоретичній побудові концепції локальних цивілізацій, як стверджує частина наших сучасників, і полягав основний зміст його відомої книги. Отже, основною науковою заслугою Миколи Данилевського було не створення концепції локальних цивілізацій (яка, потрібно визнати, була створена пізніше і все-таки не Данилевським в Росії, а Освальдом Шпенглером в Німеччині), а справжнє протиставлення цивілізацій – російської, з одного боку, і європейської – з іншого.

Протиставляючи Росію Європі, Микола Данилевський стверджував, що Росія не може вважатись складовою частиною Європи ні за походженням, ні за усиновленням (тобто за цивілізаційними ознаками) [3, с. 397]. Філософ настільки протиставляв Росію і всіх слов'ян (а він був переконаний, що всі слов'яни обов'язково повинні стати частиною Російської імперії, тобто розглядав їх в ролі того, що пізніше й отримало назву «Євразія») Європі, що стверджував, що нібито для всякого слов'янина ідея слов'янства повинна бути вища від науки, вища від свободи і вища від усякого земного блага [3, с. 127], хоч в інших випадках він і заявляв, що російський народ схильний до свободи нібито більше від усіх інших народів [див., напр.: 3, с. 486–493]. Такі слова Миколи Данилевського щодо свободи для слов'ян можна, зрозуміло, вважати крайнощами, однак вони досить ясно показують загальну тенденцію його міркувань.

Навіть відомий представник «західників» серед російських інтелектуалів XIX століття, а саме Вісаріон Белінський, змушений був визнати, що у Росії була історія, зовсім не схожа на історію жодної європейської країни [див.: 1, с. 543], хоч він не сприймав учення слов'янофілів [див.: 1, с. 548].

Прихильники євразійства пішли в своїх міркуваннях далі переважної більшості російських слов'янофілів XIX століття. Найчастіше вони взагалі пропонували розглядати Росію, а також усі ті землі, які їй коли-небудь вдавалось приєднати до себе хоча б тимчасово, як окремих континент, який не повинен вважатись ні частиною Європи, ні частиною Азії.

Так, Григорій Вернадський, наприклад, який був одним із найвідоміших ідеологів євразійства на початку ХХ століття, стверджував, що не існує природних кордонів Європи та Азії [див.: 2, с. 23]. Тому, на його думку, не існує двох Росій [2, с. 23]. Більше того, учений був переконаний в тому, що існувати двох Росій не можливе [2, с. 23]. Отже, він стверджував, що існує тільки одна Росія – Євразія [2, с. 23].

Таке переконання Григорія Вернадського набуло форми досить категоричного твердження, що Євразія нібито не є сукупністю Європи і Азії, а є «Середнім материком», який відділений і від Європи, і від Азії [2, с. 23].

Григорій Вернадський, хай навіть із деякими застереженнями, вважав, що в Євразії могла існувати тільки міцна державність [2, с. 34]. З цієї причини він доходить висновку, що стійкою формою євразійської держави і влади може бути тільки військова імперія [2, с. 34]. Учений проголосив однією з основних ознак євразійської цивілізації наявність єдиного і цілісного свідоспоглядання [2, с. 34]. Таким світоспогляданням, на його думку, було проникнуто монгольське суспільство (в XIII столітті в часи Чингісхана) і московське суспільство в XIV – XVII століттях [2, с. 34–35].

Отже, у багатьох своїх вимірах євразійська цивілізація завжди ближче стояла до цивілізацій Сходу, а не до цивілізації Європи, на що дослідники євразійської цивілізації – як російські, так і західні – звернули увагу вже досить давно. Особливо це стосується епохи до реформ Петра Першого.

Якщо враховувати суттєву близькість євразійської цивілізації до цивілізацій Сходу, стає зрозумілим, що навіть постановка питання щодо сутності євразійської цивілізації та її відмінності від цивілізації європейської значною мірою протистоїть європоцентризму як особливій культурологічній концепції.

Україна мала декілька століть спільної історії з Росією. І як би науковці не ставились суб'єктивно до цього періоду спільної історії, вони повинні провести неупереджений та об'єктивний аналіз усього спільного і відмінного в українській і російській цивілізації.

Проблемним залишається питання про те, якою мірою Україна може вважатись частиною євразійської цивілізації або, навпаки, якою мірою вона не належить до цієї цивілізації, а навпаки, є і була одним із варіантів цивілізації європейської. Від вирішення цього досить складного і навіть болючого питання багато в чому залежить цивілізаційний вибір сучасної України, а отже, все її майбутнє.

Однак питання цивілізаційного вибору ускладнюється сучасними процесами глобалізації, які можуть привести до поглинання окремих національних культур єдиною загальнолюдською цивілізацією. Відбувається процес неминучого нівелювання будь-яких відмінностей між представниками різних цивілізацій, а також усього того, що відрізняє одну цивілізацію від інших. Ця проблема, якщо не вирішувати її зараз, із часом може тільки ускладнитись.

Висновки. Перед українською державою постають три основні можливості цивілізаційного вибору і подальшого існування. Перший із них можна позначити як вибір західний. У наш час його прийнято називати євроатлантичним вибором. Мова

йде про зближення в тих чи інших формах із країнами європейської цивілізації. Другий можна позначити як вибір євразійський. Цим шляхом розвивається Росія, яка значною мірою протиставляє себе Європі. Третій шлях можливий лише теоретично – ні Європа, ні Євразія. Питання ускладнюється також сучасними процесами глобалізації, яка можуть привести до поглинання окремих національних культур єдиною загальнолюдською цивілізацією.

Література:

1. *Белинский В. Г.* Взгляд на русскую литературу 1846 года // Избранные сочинения / В. Г. Белинский. – М. : ОГИЗ, 1947. – С. 542–566.
2. *Вернадский Г. В.* Начертание русской истории / Г. В. Вернадский. – СПб., 2000.
3. *Данилевский Н. Я.* Россия и Европа / Н. Я. Данилевский. – М. : Книга, 1991.
4. *Болотоков В. Х.* Феномен наций и национально-психологические проблемы в социологии русского зарубежья / В. Х. Болотков, А. М. Кумыков. – М. : Логос, 1998.